

RhetoricaScandinavica

Online, vol 25 / 2021

Tema:
Kategoria: anklagens retorik

Tidskrift för skandinavisk retorikforskning
Nr. 82 - 2021

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 1397-0534

No 82, 2021, pp 87–105, Publisher: Retorikförlaget AB

 <https://www.doi.org/10.52610/ZTVM9503>

Authors Tommy Bruhn, Lund University

& Joanna Doona, Lund University.

Title “The accused viewer. Strategic audience address in accusatory satire” [Den anklagade tittaren. Strategiskt publiktilltal i satiriska anklagelser].

Abstract Public accusations often lead to controversy. Accusations have been studied as causing certain types of defense, as well as for how accusing parties persuade audiences of guilt, and amplify an act’s offensiveness. We investigate a satire programme as a strategic act, with a specific focus on how its accusatory rhetorical structure strategically invites certain responses, and counteracts others. We show how a segment in the news satire programme ‘Swedish News’ constructed a complex accusation against the Swedish private school queue system, and against the character of the educated middle class who tend to use it. The segment’s structure places the accused middle class as an addressed audience in three different subject positions, wherein the relationship between them motivates penance rather than defense. The analysis shows how a changing positioning of the same group as judge, victim and accused can perform certain functions in accusatory speech, indicating roads to redemption and opening up for possibilities of reconciliation.

Keywords news satire, accusation, categoria, rhetorical strategy, composite audience, kynical rhetoric.

Tommy Bruhn, postdoktor, Institutionen för kommunikation och medier, Lunds universitet.

 0000-0003-3131-0856 / tommy.bruhn@kom.lu.se

Joanna Doona, biträdande lektor, Institutionen för kommunikation och medier, Lunds universitet.

 0000-0001-6093-0881 / joanna.doona@kom.lu.se

Tommy Bruhn & Joanna Doona:

Den anklagade tittaren. Strategiskt publikttal i satiriska anklagelser

 Rhetorica Scandinavica 82/2021, 87-105; <https://doi.org/10.52610/ZTVM9503>

Offentliga anklagelser leder ofta till kontrovers. Anklagelser har studerats utifrån hur de ger upphov till vissa typer av försvar, liksom hur en anklagande part kan övertyga om skuld och förstärka uppfattningen om anstötligheten i en handling. Vi undersöker ett satirprogram som anklagelse, med särskilt fokus på hur dess retoriska struktur strategiskt möjliggör vissa gensvar och motverkar andra. Vi visar hur ett inslag i nyhetssatirprogrammet *Svenska nyheter* konstruerade en komplex anklagelse mot det svenska friskolekösystemet, och mot karaktären hos den utbildade medelklass som främst använder systemet. Inslaget konstruerar placeringar den anklagade medelklassen som adresserad publik i tre olika subjektpositioner, och relationen dem emellan motiverar botgöring snarare än försvar. Analysen visar hur en växlande positionering av samma grupp som domare, offer och anklagad kan fylla särskilda funktioner i anklagelser som anger vägar till upprättelse och öppningar för försoning.

Den retorikvetenskapliga förståelsen av anklagelsen, och dess motpart i försvar eller avbön, präglas av sitt ursprung i retorikens judiciella genre. Publiken för anklagelser och försvar beskrevs i genrens tidigaste formuleringar som en tredje part i målet: domarskaran (gr. *Krites*), som skulle övertygas i skuldfrågor av de argumenterande parterna. I dagens forskning är det vanligt att denna publik snarare är en bred grupp. Mediekonsumenter, väljare eller en offentlighet – det *polis* som representerades av den konkreta domarskaran i grekisk antik – bjuds in att fälla sitt omdöme om politiska, sociala eller kulturella övertramp i

medierade kontroverser. Detta fångas i ett av Benoit och Dorries kriterier för en övertygande anklagelse: "this (alleged) act must be believed by the accused to be perceived negatively by a salient audience" (Benoit & Dorries, 1996, s. 464). Denna framträdande publik kan vara specifik, men den är samtidigt en tredje part. Från ett sådant perspektiv ligger det nära till hands att betrakta de strategiska aspekterna av anklagelsen och försvaret i relation till just denna tredje part. I denna artikel undersöks en anklagelse som adresserar en sammansatt publik, där den anklagade är en viktig del. Särskilt uppmärksammar vi hur tilltalet strategiskt uppmanar den anklagade att själv också se kritiskt på sig själv och sitt beteende – och agera därefter.

Efter påskhelgen valåret 2018 uppstod en offentlig kontrovers kring ett inslag i nyhetssatirprogrammet *Svenska nyheter*, som sändes på långfredagskvällen i SVT1. Inslaget handlade om det svenska skolkösystemet, som man menade förfördelade barn av viss socioekonomisk bakgrund och bidrog till segregation. I inslaget lanserades ett webbverktyg, "skolko", som lät föräldrar ställa barn i flera olika skolköer samtidigt.¹ Verktöget möjliggjorde därmed köande till samtliga skolor i en region, eller hela landet. Programmet anklagades i flera medier av friskolekoncerner och Friskolornas Riksförbund för att ha bedrivit politisk aktivism och sabotage genom en "spamattack" (Sommerstein, 2018).

Även om det är möjligt att förstå webbverktyget som ett angrepp på privatskolor är dessa frånvarande i själva programinslagets argumentation. Som anklagelseakt är inslaget retoriskt intressant eftersom det sker i satirisk form, där den tydligaste udden riktas mot "medelklassen" – som kan antas utgöra en anseelig del av programmets tittare. I denna artikel undersöker vi därför programinslaget utifrån dess publiktilltal. Retoriska egenskaper hos satiren som anklagelsegenre – generellt och i det konkreta fallet – kan ha verkat proaktivt inför inslagets efterspel. Därmed undersöks inslaget som strategisk handling, för att identifiera hur anklagelser kan formuleras på sätt som manar till andra gensvar än försvarstal eller avbön, och etablera en gynnsam position inför efterföljande debatt. Vårt huvudsakliga fokus är att förstå de retoriska funktionerna av tilltalet till den anklagade, följt av den roll andra publikker tillmäts.

Att programmet sändes i SVT är av vikt. Public service lyder under vissa förutsättningar, särskilt lagrummet i sändningstillståndet och Granskningsnämndens praxis. Även om kraven på opartiskhet skiljer på humor- och nyhetsprogram är hybrider som nyhetssatir kontroversiella eftersom de kombinerar politiskt innehåll med en form som vissa menar är oförenlig med neutralitetsprinciperna (Crone-man, 2014). Public service innehåll och styrning debatteras ständigt i Sverige.² Samtidigt är förtroende och tittarsiffror relativt höga (Weibull, 2016), vilket reflekteras i inslagets tämligen komplexa publiktilltal. Inslaget adresserar flera olika aktörer,

1 I Sverige organiserar varje friskola sin egen kö (lokala samarbeten förekommer). Barn anmäls av föräldrar, och de som inte anmäls ställs automatiskt i kö till närmaste kommunala skola.

2 Sedan programmet sändes 2018 har public service bytt finansieringsmodell, från licenssystem till skatt. I augusti 2020 beslutade riksdagens tryck- och yttrandefrihetskommitté att inte föreslå att grundlagsskydda public service oberoende från politiskt inflytande.

bland dem den medelklass som var föremål för inslagets huvudsakliga anklagelseakt. Som vi visar är positioneringarna av medelklassstittaren som anklagad, domare och potentiellt offer av särskild strategisk vikt.

Anklagelse som strategisk handling

Även om en anklagelse inte nödvändigtvis är den inledande handlingen i en kontrovers, kan det vara fruktbart att undersöka den som en strategisk handling. De Certeau menar att strategiskt handlande är ”spatialt” strukturerande av ett fält, medan dess motpart taktiken är ett tidsorienterat och reaktivt handlande inom ett fält – sätt att göra motstånd för att skapa och utvidga agens som begränsas av fältets etablerade logiker (de Certeau, 1984, s. 34ff). Distinktionen betonar de olika sidorna i en dialektisk förståelse av retorisk agens (Hoff Clausen, 2018) – den taktiska dimensionen rör subjektets nyttjande av sitt eget handlingsutrymme emedan den strategiska belyser hur talhandlingar kan påverka det framtida handlingsutrymmet för såväl retorn själv som för publiken. Texter erbjuder därmed sina publikar olika subjektspositioner eller sätt att förstå sig själva i situationen, som kan ha inflytande på deras handlingsutrymme (Just & Christiansen, 2012).

Trots att såväl anklagelser som försvar i praktiken kan innehålla både strategiska och taktiska språkhandlingar, är det strategiska perspektivet fördelaktigt i undersökningar av anklagelsens retorik. Anklagelser kan antas innehålla försök att etablera vad saken gäller, överträdelsens natur, och vem som bär skuld – aspekter av ett fält som försvaret på något sätt är ett gensvar på. Denna utgångspunkt möjliggör analysen av hur anklagelser retoriskt kan strukturera inte bara visioner om oförrätter (Ryan, 1982, s. 255) utan också det fält som interaktion eller kontrovers utspelar sig i. Det är delvis en fråga om agens i förhållande till tredje part, då denna publik kan antas förstå och bedöma den anklagades reaktion i förhållande till anklagelsen. Här ingår att undersöka hur anklagelser distribuerar roller till olika publikar och deltagare. I analysen diskuteras främst vad vi valt att kalla anklagad, domare och offer: tre roller som kan antas närvarande i judiciell retorik, vilka tillskrivs olika subjektspositioner i kontroversen, motsvarar olika perspektiv i anklagelsens struktur, och implicerar olika sätt att agera.

Ryan menar att anklagelsens grundläggande funktion är att skapa en bild av den anklagade och dennes handlingar som klandervärda. Han gör en fruktbar distinktion där anklagelser och försvar kan röra antingen policy eller karaktär – vad någon gjort eller hur den är. Både anklagelser och försvar kan innehålla argument om de båda, och det är fullt möjligt att den som angrips för sin policy försvarar sig utifrån sin karaktär (Ryan, 1982). Enligt Benoit och Dorries måste anklagelsen övertyga om att det angripna beteendet är anstötligt för det omgivande samhället, och att den anklagade ansvarar för beteendet. De formulerar en typologi av strategier för att etablera ansvar och förstärka bilden av handlingens anstötlighet (Benoit & Dorries, 1996). Dessa diskussioner uppstår i en kritik av apologia-forskningen, som exempelvis Ryan menar bortser från anklagelsen och försvaret som en uppsättning språkhandlingar som bör läsas i förhållande till varandra.

Om anklagelsens funktion är att etablera och förstärka skuld, är de sätt anklagelsen kan övertyga den anklagade själv särskilt intressanta. I föreliggande analys förstås detta genom vad som kallas ”the guilt-redemption cycle”. Burke menar att vissa symboliska handlingar kan förstås i termer av skuldbeläggande och återupprättelse. När människor uppfattar att deras handlingar bryter mot påbuden i den begreppsliga ordning de bekänner sig till, motiveras symboliska reningshandlingar av skuld – Burkes paraplybegrepp för den upplevda spänningen mellan tro och handling. Sådana symbolhandlingar kan rena genom att anknyta dissonansen till en syndabock, genom personlig botgörelse som bekräftar ordningen, eller ett byte av begreppslig ordning (Burke, 1970; 1984, s. 16). Ellwanger (2012) menar att offentliga avböner kan betraktas som ett rituellt straff för den anklagade, där den anklagade uttrycker en konversion framtvingad av anklagelsen. Ellwangers analys kan läsas som att den rör just symboliska reningshandlingar. De är responser som frammanas av skuldbeläggande anklagelser, med sitt fundament i överträdelser mot kollektiva normer. Försvar kan då ses som motiverade av behovet av återupprättelse. Försvar kan ske inom ramen för en annan begreppslig ordning än anklagelsen, med appeller till andra värden. Vår undersökning av anklagelsens strategiska struktur visar vilka symboliska handlingar den anklagade erbjuds för rening och hur dessa motiveras – det handlingsutrymme som anklagelsen erbjuder den anklagade.

Nyhetssatir som anklagelse

Genrestudier framhåller i regel satiren som en indirekt anklagelseakt eller kritik. Satirens ironiska porträtt av samhällsfenomen eller aktörer som bryter mot kollektiva normer ska dels påverka publikens syn på satirens objekt, dels förmå objektet att förändra sig och vinna social acceptans (Bogel, 2001, s. 3). En sådan dubbel appellstruktur betonar den anklagade som en specifik retorisk publik. Även om publiken för en specifik anklagelse är en empirisk fråga är det värdefullt att undersöka huruvida anklagelsen förhåller sig till en *sammansatt publik* (Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, s. 21f), som minst bestående av den anklagade och publiken som bjuds in att döma – *krites*. Skolkoinslagets anklagelseakt förhåller sig till flera specifika publik, och därtill flera mål för anklagelsen som kan förstås på olika sätt i förhållande till policy och karaktär. Vi har tidigare argumenterat för att den sammansatta publikens själva sammansättning är av central retorisk vikt (Bruhn, 2018, s. 257f). Här visar vi hur olika publik positioneras olika, och hur särskilda strategiska funktioner följer på den växlande rolltilldelningen för medelklassen som tilltalad och omtalad specifik publik.

Satirens genreegenskaper uppstår i hur humor, parodi och ironi används för att porträttera och diskutera samhällsfrågor. Satirikern försöker roa sin publik och samtidigt väcka eftertanke. Billig ser skratt och förlöjligande som universella former för social disciplinering. Att skrattas åt är ett kännbart socialt straff för en överträdelse, men samtidigt en sorts tillrättavisning som verkar mer självklar och mindre aggressiv än exempelvis utskällningen (Billig, 2005, s. 202f). Skratt är affektiva kroppsliga uttryck för kollektiv etik, och skratt åt överträdelser förstärker de sociala

normer som brutits. Skratt kan därmed fungera enande; att skratta tillsammans stärker sammanhållning, och vissa skämt kan anta rituella funktioner inom en gemenskap (Critchley, 2002). Samtidigt hånar satir och parodi ofta eliter, och utmanar maktrelationer. Enligt Hariman kan sådana uttrycksformer fungera som ett symboliskt utjämning av maktbalanser, genom att underminera etablerade diskurser. Parodin är en perspektivgivande kopia av den seriösa diskursens original, som exponerar dess form, genredrag och förutsättningar genom att förflytta den från sin normala kontext – de sammanhang där dess ideologi är osynlig (Hariman, 2008). Higgie diskuterar samtida satir som uttryck för filosofisk kynism, som subversivt utmanar etablerade synsätt utifrån en etisk impuls – snarare än att direkt argumentera för ett moraliskt gott alternativ. Kynismen är idéhistoriskt skild från cynismen, som kännetecknas av värdenihilism och defaultism kring det kritiserade. Kyniska utmaningar angriper pretentionerna hos etablerade etiska positioner (Higgie, 2014, s. 186f) – en demaskering, devalvering eller avpollettering av etablerat socialt eller kulturellt kapital. Därmed kan satir stärka medborgarnas symboliska makt och känsla av samhörighet (Day, 2011; Doona, 2020).

I skärningspunkten mellan direkta och indirekta anklagelser kan satiren skapa retoriskt utrymme för undertryckta perspektiv eller problem i offentligheten. När Skolkoinslaget sändes hade frågan om skolvalssystemet stagnerat, och det fria skolvälet hade ett starkt stöd i befolkningen. Vi föreslår här att den kritiska distans och symboliska maktutjämning som kan uppstå ur satiriska anklagelser kan etablera en skrattande eller ironisk position, där skarp kritik accepteras för att den samtidigt är ”på skämt” och därmed ambivalent. Detta är nödvändigtvis inte en taktisk utvidgning av agens, utan kan också vara strategiskt begränsande så till vida att det kan göra vissa beteenden eller uttryck löjeväckande eller pinsamma inom en gemenskap. Vi grundar detta på att etablerade politiker ibland deltar i satiriska medieproduktioner, gör ansatser att använda eller dra nytta av satir (Higgie, 2014, s. 198) eller går i direkt polemik med satiriker.

Nyhetsatir som *Svenska nyheter* är ofta mer explicit i sin kritik än litterär satir, men den ironiska formen är likväl viktig. Ett ironiskt tilltal samlar likasinnade genom markeringen av gemensamma antaganden och preferenser, på sätt som konventionella nyhetsformer inte kan (Day, 2011). Satirens uttryck konstrueras formmässigt så att publiken lockas in i en lyssnarposition i linje med satirikerns perspektiv, exempelvis för att förstå referenserna i ironiska framställningar (Bogel, 2001, s. 27). Humor och ironi kommunicerar också emotionell autenticitet, vilket ibland värderas över nyhetsjournalistiska värden som objektivitet (Doona, 2021; Feldman, 2007). Enligt Jones verkar nyhetssatirens lekfullhet inbjudande för oerfarna publik. Lekfullheten blir ett medborgerligt verktyg som betonar agens framför underordning (Jones, 2013, s. 404).

Några av nyhetssatirens adelsmärken är ett visst mått av journalistisk integritet, grundlig research och förklaringar av kausalitets- och korrelationssamband (Koivukoski & Ödmark, 2020), och i debatten efter Skolkoinslaget hänvisade programmets representanter återkommande till hur inslaget hade direkt stöd i forskning. Själva programformatet fyller också en lyssnarpositionerande funktion, då det spelas in

inför publik, vars skratt förstärker den sociala appellen att acceptera anklagelsens perspektiv (Neuendorf & Fennell, 1988). Denna hörbara bekräftelse kan legitimera skämtets anklagelse och normerna den vilar på.

Inslagets inledning: Segregation och friskolediskurser

Skolkoinslaget (Svenska nyheter, 2018) utgör ”kvällens huvudstory” i nyhetssatirformatet. Inslaget inleds med att programledaren, Jesper Rönndahl, förklarar att han utvecklat en webbsida för ”dig som har barn, och som vill att det barnet ska bli lyckligt, hamna i rätt sällskap och inte dö i förtid”. Han säger att han först ska prata om rädsla. Han nämner en opinionsundersökning som visat att 83 % av svenskarna oroas av segregation, och lyfter fram tre godisskålar för att förklara vad segregation är. ”Den stora, välmående medelklassen” representeras av gula chokladkolor: ”Barnen går i en bra skola som drivs av ett aktiebolag. Det smakar liksom ... studsmatta i trädgården om man säger så” säger Rönndahl, och sätter en skylt i godisskålen, föreställande en studsmatta. Bruna chokladkolor presenteras som lågutbildade föräldrar med barn ”i överbelastade kommunala skolor” som smakar ”klotter och kamphund”. Gröna chokladkolor ”är avfolkningsbygd, med vårdcentraler ombyggda till flyktingboende, kommunal skola eller föräldrakooperativ som tagit över en gammal byskola”. Rönndahl förklarar att uppdelningen ”är inte bra för någon” och att ”alla barn ska ha samma chans att få en bra skola”. Detta sägs efter tre minuter, och är den första tydliga indikationen på att det handlar om skolfrågor. Han närmar sig alltså skolfrågan försiktigt: samhällsklassernas skolsituation presenteras i slutet av varje kategori, vilket planterar idén om skolsegregationen som en aspekt av den vidare segregationen.

Genom att kontextualisera diskussionen som en fråga om segregation, understryks detta som den skada som föranleder anklagelsen – det samhällsproblem programmet menar orsakas av friskolesystemet som policy. Associationen mellan invandrare och urban arbetarklass – de bruna chokladkulorna – lämnas outtalad och antydd och de av systemet förfördelade klasserna etnifieras inte fullt ut: tittare kan identifiera sig som representerad utan att vara invandrare. Ryan menar att anklagelser av karaktär måste baseras i policy eller praktik som fakta (Ryan, 1982, s. 257). I Skolkoinslaget förekommer en udda dynamik mellan anklagelse av karaktär i förhållande till policy: den grupp som får utstå inslagets satiriska karaktärsanklagelser är inte densamma som infört policyn, och tillskrivs därtill en roll som både vinnare och möjliga förlorare i systemet. Med Ryans terminologi angrips systemet som policy och som vi kommer att visa, medelklassens karaktär som det som driver segregationen genom deras aktiva skolval.

I den informationsinriktade inledningssekvensen lyfts två politiska diskurser fram för att avslöjas som vilseledande, men attraktiva sätt att rättfärdiga friskolesystemet. Först visas nyhetsklipp där Sveriges civilminister och statsminister beskriver religiösa friskolor som ett segregationsproblem. Rönndahl framställer det som en appell till islamofobi, ”handen på hjärtat så är det inte de [kristna friskolorna] vi är rädda för va?” Han ifrågasätter problembilden genom att poängtera att endast 11

av Sveriges 70 000 skolor är muslimska friskolor, och fortsätter: ”när vi pratar om religiösa friskolor så undviker vi att prata om det riktigt läskiga, själva friskolereformen”. Debatten om religiösa friskolor framställs som att den avleder uppmärksamheten från friskolesystemets faktiska segregerande funktioner. Rönndahl påstår att socialdemokraternas föreslagna förbud mot religiösa friskolor i syfte att stävja segregationen bygger på att ”de tror att det här förslaget går hem i stugorna, och det gör det. 75 % vill förbjuda religiösa friskolor”. Även om denna sekvens kan läsas som ett angrepp på politikernas karaktär, förklarar argumentationen deras handlingar som en konsekvens av allmän opinion. Det är tittarnas rädsla som möjliggör att förslaget ”går hem i stugorna”. Argumentet tillskriver tittaren en slags medborgerlig maktposition och i förlängningen ett ansvar för friskolesystemet. Det är tittaren som tilltalas som förändringsagent.

Den moderatledda regering som 1992 genomförde friskolereformen får illustrera de legitimerande diskurserna om själva friskolesystemet. Ett klipp från Carl Bildts riksdagsanförande visas, där han säger: ”en av skolans huvuduppgifter är att skapa respekt för, och vidareutveckla demokratins principer om tolerans, om samverkan och likaberättigande”. Detta kommenterar Rönndahl direkt med uppspelt tonfall: ”Så blev det inte!”, vilket understryker diskrepansen mellan språkligt rättfärdigande och utfall. Efter en kort historieskrivning där konkurrenstanken förklaras som grunden för reformen växlar Rönndahl till ett mer direkt tilltal: ”det låter ju toppen, och det blev toppen. För er i den här skålen”, pekades på de gula chokladkulorna. Formuleringen pekar ut medelklassen som vinnarna på systemet, som den klass för vilka systemet fungerar. Efter inramningen av skolvalssystemet som politisk fråga skiftas anklagelsen gradvis mot medelklassen med sådana tekniker. Detta satiriska sätt att ifrågasätta två etablerade diskurser som i vanliga fall skyddar friskolesystemet präglar segmentets fortsatta tematik. Anklagelsen mot själva systemet är att det driver segregation, men enbart eftersom föräldrar agerar enligt dess premisser. Andra intressenter såsom skolorna, Friskolornas Riksförbund och de politiska partierna är tydligt frånvarande, förutom i kontextualiserande omnämnanden. Privatägda friskolors vinstintresse, en central kontrovers i svensk skoldebatt, nämns inte i inslaget.

Policy: anklagelsen mot systemet

Programmets grundläggande förklaring av kösystemets segregerande effekter är att det fria skolvalet främst används av högutbildade föräldrar. Sambandet med elevernas socioekonomiska bakgrund är tydlig också i kommunala skolor, så Rönndahl identifierar ironiskt: ”nått mystiskt samband, med att dom [bra kommunala skolorna] oftast ligger i rikare bostadsområden”. Därefter skiftar fokus till friskolornas kösystem. Här framhålls att resursstarka föräldrar i högre utsträckning planerar sina barns skolgång, och därmed tidigare och oftare placerar sina barn i skolkö.³ Den centrala policyanklagelsen riktas mot att systemet premierar kötid i

3 Detta följer forskning som påvisat samband mellan ökande skolsegregation och det fria

antagningen till friskolor.⁴ Rönndahl säger:

Folk förväntas ställa barnen i kö direkt när de föds. [...] Vissa friskolor är så poppis att de blir fulla första veckan i januari. Föds du i maj till exempel så har du inte en chans att få plats, för de som är födda i januari har hunnit stå i kö fyra månader längre [...] så till dig som inte fått barn än, så är det säkrast att konsultera Knullkalendern.

”Knullkalendern” anger när barn bör ”tillverkas” för att garantera en januarifödelse. En bild av en kalender visas, där perioden 10 april–26 juni markerats i gult och övrig tid skrivits över med benämningar av olika preventivmetoder. Rönndahl understryker att perioden infaller om tio dagar, men att:

Risken finns att barnet föds nån dag för tidigt, det vill säga i december och då är du fucked!⁵ Alltså, då har du dömt barnet till evig fattigdom. Men absolut, om ni är high stake gamblers, roll the dice där [...] jag hade satsat på kanske tjugonde, tjugofemte april eller sådär. I alla fall, börja om två-tre veckor och så kanske fram till midsommar har ni på er. Sen stängs ligg-luckan.

Beskrivningen av skolkösystemets praktiska effekter fungerar som en anklagelse mot systemet som policy. Den humoristiskt absurda beskrivningen understryker hur systemet är arbiträrt, oförutsägbart och inherent orättvist. Detta förstärks av framställningen som tvingar in barnalstring i ett tydligt rationalistiskt perspektiv, där kontrasten mellan systemet och graviditetens oberäknelighet förstärks genom referenserna till hasardspel. Argumentationen lyfter aspekter av kösystemet som förstärker dess anstötthet genom alla sex strategier i Benoit och Dorries typologi för förstärkning av anklagelser (1996, s. 465f). Systemet omtalas som segregationsdrivande och drabbande individen då födsel sent på året ”dömer barnet till evig fattigdom”, vilket kan förstärka uppfattningen om både *omfattning* och *långsiktighet* i skada. Systemet framhålls som *inkonsekvent* med den idé om rättvisa och lika möjligheter att välja skola som motiverat dess införande. Generellt framställs barnen som offer för systemet, och genom knullkalenderns associativa fokus på ofödda barn förstärks deras *hjälploshet* liksom publikens *ansvar att skydda offren*. Dessa förstärkningar inskräps i avslutningen, när en barnkör sjunger: ”mamma varför sa du inte till/ pappa när han kom där med sin lille/ jag hade kunnat bli det som ni ville/ om ni hade gjort mig i april”.

Men i framställningen finns en parallell offerposition: föräldrarna som duperats av systemet och dess legitimerande diskurser. De negativa effekterna *relateras direkt*

skolvalet, även om ”skolvalets betydelse för skolsegregationen är relativt sett liten jämfört med boendesegregationens betydelse” (Böhlmark, Holmlund & Lindahl, 2015, s. 17).
Utbildningsnivå och svensk bakgrund innebär bättre förståelse för hur friskolesystemet fungerar.

4 Undantag förekommer lokalt, samt för barn med äldre syskon i den sökta skolan.

5 ”Fucked” uttalas i falsett, och understryks med en grafik av tidningsrubriken ”Födda sent på året missgynnas i skolvalet” (*Svenska Dagbladet*).

till *publiken* genom knullkalenderns parodiska framställning av kraven på föräldrar som vill garantera sina barn en bra skolgång. Detta bidrar till anklagelsens flertydighet, där policy, diskurs och karaktär sammanvävs och separeras. Anklagelsen mot systemet har delvis den karaktärsanklagade medelklassen som mål. I den ovan citerade sekvensen härmar Rönndahl återkommande vad någon som försvarar kön skulle säga med fördummad röst. Det knyter den konstruerade förmånstagaren i systemet – medelklassen – till en offerposition. Denna grupp tillskrivs den huvudsakliga politiska handlingskraften i friskolefrågan, samtidigt som systemet minskar deras handlingsutrymme som föräldrar. Förutom att vara en strategi för att rekrytera även dem till att döma mot policyn, förstärks karaktärsanklagelsen mot medelklassen: de är duperade av sitt eget klassintresse.

Den karaktärsanklagade publiken

Även om inslagets inledning skämtar med klasstereotyper, är det alltså i synnerhet svensk urban medelklass, ”de gula godisarna” som anklagas som drivande aktör i det segregerande skolvalsystemet. Denna grupp kan antas utgöra en anseilig andel av tittarna. Satir har länge associerats med ”god smak” i jämförelser med andra humorformer (Friedman, 2014, s. 18), och ses därmed som ett medelklassfenomen, både vad gäller produktion och publik (Bolin, 2013). Även om alla grupperna associerade med godisskålar apostroferas, sker det oftast med medelklassen. I och med sekvensen om knullkalendern, byter medelklassen roll i framställningen: från förklarande kontextuellt element, till anklagad.

Rönndahl parodierar känslan av berättigande som kan följa användningen av det nu misskrediterade kösystemet genom repliken ”obs, vi har faktiskt stått i kö längre. Vi ska ha den här platsen”, på Stockholmsdialekt med överklassinflexion, följt av det sarkastiskt uttryckta:

stått i kö har ni inte, ni har fyllt i en webblankett före oss. [...] och det var ju det här som skolkommissionen ville komma åt med förslaget om lottning förra året. Men, då skrek alla de gula godisarna ”NEEJ! KÖN DÅ? KÖN! KÄNN KÖ-KÄNSLAN HÄR”.

Det upprörda, nästan desperata tonfallet understryker att politiska förslag med syfte att lösa kösystemets segregerande effekter motarbetats av medelklassen. Även om denna strategi delvis förstärker medelklassens ansvar genom anklagelsen att de står att vinna på agerandet (Benoit & Dorries, 1996, s. 466), är den i huvudsak inriktad på ett karaktärsdrag: berättigandekänsla. Den parodiska framställningen kombinerat med Rönndahls kommentarer exponerar vad hänvisningar till kösystem och regelföljande i seriös diskurs döljer: försvaret av klassprivilegium. Sekvensen om knullkalendern implicerar att den attityden faktiskt kan vara självförstörande. Det förlöjliga medelklassen – den framställs som försvarare av ett privilegium som i själva verket är arbiträrt. Här porträtteras den anklagade som självisk och dum. Men det sker samtidigt i kontrast mot hur friskolorna beskrivits som bra skolor, att inslaget återkommande bekräftar att föräldrar vill det bästa för sina barn, ”kö-

känslan” av att följa etablerade regler, och hur den politiska debatten dolt systemets segregande funktioner. Argumentationen har alltså en direkt appell till den anklagade. Den erbjuder tydliga skäl att acceptera anklagelsens giltighet och förändra sig, samtidigt som den på flera sätt bekräftar tankesätten som lett till handlingen. Strategin låter medelklassittaren förstå sig själv utifrån både positionen som anklagad och domare – inslaget balanserar på dessa sätt mellan ett inifrån- och ett utifrånperspektiv på gruppens karaktär.

Anklagelsen fördjupas och förstärks i följande sekvens:

De gula godisarna, de har järnkoll på knullkalendern. De ställer sina barn blixtnabbt i kö till de bästa friskolorna, vilket är en av grejerna som gör att de här godisarna har sorterats i de här supersegregerade skälarna. Och är inte det samma gula godisar som snackar mest om hur fint det är att vara med i en blandning? [håller en gul chokladkula mot örat] Va? Åååh, okej, så du ”gillar olika”, ah, du har den på din facebooksida,⁶ okej, så, ah, så du gillar baba ganoush och kulturmöten? Jaså, oj, du dansar Zumba? Jaså, och vill att ungarna ska ha kompisar [...] av olika sorter? Vad bra, men då kan jag väl släppa ned dig här [för den gula chokladkulan mot skålen med brunt godis, rycker snabbt tillbaka den och fortsätter i falsett] Nej! Nej, jag skoja bara! Nej nej nej jag vill inte dit, lägg tillbaks mig med de andra hycklarna!

En referens till forskning följer, om hur mödrar fattar beslut om boende och skolgång som medvetet undviker multietniska områden (Lilja, 2015). Vad som strax innan presenterades som en anklagelse som är möjlig att distansera sig från – medelklassittaren kunde förstå sig själv som duperad – förändras här till en direkt anklagelse om hyckleri. Parodin av ytliga tecken på mångkulturalism bildar en kritisk distans till denna diskurs. Genom den starka kontrastverkan som etableras mellan segregande handlingar och ställningstaganden för mångkulturalism som inte innebär personliga konsekvenser – banala tecken på kosmopolitism – uppstår utrymmet för den direkta hycklerianklagelsen.

Den växlande positioneringen av medelklassen underbyggs av en särskild strategisk funktion i mediegenren. Nyhetssatir lånar sin form från tv-nyheter, med direkt tilltal till publiken och ögonkontakt som skapas när programledaren tittar in i kameran. Scannell har beskrivit denna form som en *för-vemsomhelst-som-någon*-struktur, vilket fångar hur mottagaren är anonym för retorn samtidigt som formen ger vid handen att det är ett direkt tilltal till någon ”who turns out, in each case, to be ‘me’” (Scannell, 2000). Skolkoinslaget följer denna struktur, även om Rönndahl olik vanlig nyhetsförmedling apostroferar olika publik. Tittaren tilltalas ömsom som ”du” eller ”ni”, ibland uttryckligen i en klasstillhörighet, och ömsom framförs anklagande formuleringar mot medelklassen i tredje person. Därmed placeras den anklagade tittaren i flera positioner. Dels en objektifierad kollektiv position som medelklass, anklagad och förlöjligad för sin hycklande karaktär. Men även en indi-

6 Allusion till tidningen *Aftonbladets* kampanj ”Vi gillar olika” (2010), riktad mot sverigedemokraterna.

viduell subjektspostion etableras, genom inslagets växlande tilltal och för-vem-somhelst-som-någon-struktur, en utanför-position varifrån den anklagade tittaren kan skratta åt sig själv – vilket är liktydigt med att döma mot den anklagade karaktären. Formatet för anklagelsens framförande har alltså en dissociande retorisk funktion. Den fungerar likt allegorin och ironin i litterär satir genom att leda mottagaren till en position från vilken anklagelsen är begriplig och går att identifiera sig med. I Skolkoinslaget är det fråga om en etisk och affektiv begriplighet. Då den centrala karaktärsanklagelsen rör medelklassens hyckleri är tittarsubjektspostionen en central byggsten i inslagets retoriska struktur. I utifrånperspektivet skapas utrymme för reflektion över det egna beteendet. Det är en förkroppsligad position, där giltigheten i anklagelsen bokstavligen kan kännas och höras av den skrattande anklagade-som-domare. Satirisk anklagelse är riskabelt, eftersom det låter mottagaren anta en ironisk subjektspostion från vilken det går att bortse från ens egen del i problemet (Hutcheon, 1994). Men de återkommande direkta tilltalen till medelklass-tittaren drar tillbaka denne till den anklagades position, som när Rönndahl efter samtalet med en gul chokladkula vänder tilltalet till publiken:

Just det, [blandas med underklassen] vill du inte! Och det finns forskning på detta! [...] de högutbildade är beredda att skicka sina barn långt långt långt hemifrån, för att undvika invandrade och fattiga. Det finns alltså en stor efterfrågan på segregation i den välmående medelklassen. Ni vill inte alls bli en del av en godisblandning! Ni flyttar era barn till en fancy friskola så fort ni får chansen.

Inslagets exponering av diskrepansen mellan ord och handling ställer en invandravänlig grundsyn och acceptansen av ett segregande skolvalssystem emot varandra. Anklagelsen associerar den urbana medelklassens karaktär med policyns segregande utfall inför övriga publik: invandrare, urban arbetarklass och glesbygdsbefolkning – men också de inom medelklasspubliken som kan dissociera sig från positionen som anklagad. Den anklagade tittaren ges dock flera skäl att distansera sig från policyn. Att acceptera friskolesystemet sätts emot negativa konsekvenser för andra (segregation) och för en själv (knallkalendern). Medelklassen framställs agera på tvärs mot de värden den påstått identifierar sig med – värdet om allas lika möjlighet och segregation som ett viktigt samhällsproblem. Det förlöjligande skrattet fyller en skambeläggande funktion. Enligt Burke finns två sätt att rena sig från den typ av skuld som kan uppstå om tittaren övertygas av ett sådant porträtt: offer och botövning (victimage & mortification, Burke, 1970). Skolkoinslaget är strukturerat så att båda typer orienteras mot att motverka kösystemet, men av olika skäl. Positionen som anklagad har öppnats för offrandet av systemet, där hedern kan försvaras genom att överföra skulden på systemet självt och den politiska diskursen. Den förlöjligande satiren kan dock dra denna publik till ett utifrån-perspektiv på sig själv, från vilket den kan döma sig själv. Inslaget är därför strukturerat för att driva en kil mellan en parodierad medelklasskaraktär och den samman-

7 Rönndahl har här ögonkontakt med tittaren och pekar rakt in i kameran.

satta publik som ska döma den – och den förra erbjuds flera sätt att återupprätta sig som en del av den senare, i tanke och handling.

Den sammansatta publiken som domare

Argumentationen i hycklerianklagelsen är iögonfallande. Den ekar vad som för en svensk publik kan vara ett välkänt högerpopulistiskt argument: Att den invandringsförespråkande ”vänstern” inte behöver leva med följderna av invandring, eftersom de inte bor i invandrantäta områden. Diskursen som legitimerar skolkösystemet avpolletteras därmed genom att medelklassens mångkulturella sociala och kulturella kapital devalveras. Utöver att detta förstärker anstötligheten eftersom handlandet framställs som inkonsekvent (Benoit & Dorries, 1996, s. 468), kan argumentationen underlätta för högerväljare – som generellt är kritiska gentemot SVT som institution men för skolvalssystemet – att kritisera kösystemet. Därmed bemöter inslaget implicit föreställningen att SVT och dess humorprogram har en vänsterpolitisk prägel (se exv. Arpi, 2015).

Inslagets komplexa positionering av olika publikar får ett tydligt uttryck i slutet, där Rönndahl presenterar webbverktyget skolko:

Och, ni som känner att ni är gulingar ... obs, alltså såna som jag då [...] nu kan ni gå [avledande digression. Ställer bort den gula godisskålen] nu riktar jag mig till er [...] andra här nu, för rikingarna, de kommer aldrig anstränga sig för att integrera sig med er. Ni som är här [pekar på de andra skälarna] måste integrera er med dem, och det är här den kommer in, webbsajten som jag har designat.

Även om den anklagade publiken kan antas sitta kvar växlar Rönndahl explicit tilltalet från den till övriga samhällsklasser med en slags klasskampappell. De uppmanas att döma genom handling. Webbverktyget, som möjliggjorde köande i alla friskoleköer regionalt eller nationellt, fungerade som aviserat och var därmed också en väg att direkt skrida till handling. Skolko motiveras uttryckligen som att verktyget skänker de förfördelade agens i förhållande till ”rikingarna”. Verktyget fyllde därför symboliskt flera roller i denna satiriska anklagelses strategi; de förfördelade kunde använda det för att straffa, ta revansch eller få upprättelse genom en bättre position i friskolesystemet. För den anklagade presenterades verktyget som en väg till botgörelse. I praktiken var det ett medel för politisk direktaktion.

Dessa uttryck skapar tillsammans med slagets diskussioner om och appeller till olika klassintressen ett tilltal till en sammansatt publik. Enligt Perelman och Olbrechts-Tyteca (1971, s. 31) innebär sådana tilltal en uppdelning av argumentationen, i syfte att övertyga olika publiksegment av olika skäl, då de inte alla kan övertygas av samma argument. Inslaget erbjuder olika publikar olika sätt och skäl att agera för förändring: de förfördelade ska använda verktyget för att hävda sig i ett orättvist system, de anklagade ska sprida det och förespråka dess användning som botgöring. Sådana sammansatta publikar kan förstås som en retorisk orkestrering av olika specifika publikar mot en komplex och gemensam handling, med specifika

skäl, meningar och appeller till olika publikker (Bruhn, 2018). Skolko konstrueras med en sådan flertydig motivs- och meningsstruktur. De adresserade publikerna uppmanas till olika handlingar riktade mot ett gemensamt mål: ett rättvist kösystem. De varierade motiven för handling har olika implikationer för klassrelationer. Där handling för urban arbetarklass motiveras av klasskamp och glesbygdsbefolkningen av konflikten mellan urbanitet och periferi (representerat av en nedlagd vårdcentral) motiveras den anklagade medelklassen i termer av både solidaritet och egenintresse. De ovan diskuterade legitimerande strategierna – att inslaget använder typiska högerpopulistiska argument – kan också fylla en sådan motiverande funktion, om än via en redan etablerad politisk motsättning.

Reningen: skolko.se

Inslaget är strukturerat så att det både direkt och indirekt bjuder in den anklagade och förlöjligade medelklassen till självförbättring, genom att delta i motståndet. Argumenten som etablerar kösystemets rättsosäkerhet, som referenserna till knullkalendern, är mer eller mindre direkt riktade till dem. Detta sker inte enbart genom argumentationens substans, utan också genom parodiska porträtt av medelklassmentalitet. Mot slutet säger Rönndahl:

ni som känner att ni är gulingar [...] alltså såna som jag [...] jag vet att ni som behöver det här mest inte tittar på det här programmet, så ni andra som fortfarande tittar, bli i alla fall pyttelite bättre människor: sprid detta. I sociala medier, på alla sätt ni kan, åk till förorten och ring på.

Rönndahl identifierar sig med föremålet för anklagelsen, samtidigt som han erbjuder bättring. Sådant självironiskt tilltal är en appell till medelklasspublikens samvete, att anta ansvar och skuld, och insinuerar att Rönndahl är rollmodell för medelklassens domarposition. I humoristiska diskurstyper fungerar ofta självnedvärdering kompenserande för ett potentiellt svagt eller förlorat ethos. Hübler och Bell skriver att sådana skämt ”de-emphasizes hierarchy and at the same time subtly incorporates the other primary components of ethos by conveying an intelligent resourcefulness and a modest character” (Hübler & Bell, 2003, s. 281). Trots att den anklagade publiken återkommande förlöjligas medför Rönndahls identifikation med dem att anklagelsen bör förstås som ironisk självnedvärdering. Att skratta åt sig själv blir då ett erkännande av anstötlighet och ansvar, och ett deltagande i den symboliska utjämning som skämten implicerar. Inslagets parodierande av etablerade legitimerande diskurser avpolletterar medelklassens sociala och kulturella kapital inför dem själva. Då inledningen knutit diskurserna till politikerna öppnas här också möjligheten att förstå sig själv som duperad.

Trots att webbplatsformen presenteras som en seriös tjänst, understruket av Rönndahls försäkran ”detta är inget skämt. Detta är public service i sin finaste form [...] Detta är på riktigt! Dina licenspengar har gått till detta!” finns flera aspekter av skolko.se som ger den en symbolisk funktion. Webbverket kan förstås som en ”comic counterfactual” (Waisanen, 2018), eftersom det illustrerar en vision av hur

systemet skulle kunna fungera. Att verktyget faktiskt existerade visar att detta alternativ är fullt möjligt, samtidigt som det möjliggör en distanserad blick på det faktiska kösystemet. Plattformen blockerades av skolornas ansökningsportaler efter knappt tre dygn. I praktiken var det alltså friskolornas reaktion som gjorde Skolko kontrafaktiskt. Med Davisson och Donovan (2019) kan Skolko förstås som trollning som retorisk stil: en typ av handling som mobiliserar tittares deltagande, samt genom sitt praktiska uttryck blottar svagheter i olika maktsystem. Skolkoinslaget uppvisar härigenom tydliga drag av förlagan ”Last Week Tonight” (HBO, 2015-), som haft liknande aktivistiska inslag. Där parodi och kyniska satiriker ofta nöjer sig med att avslöja maktuppbärande diskurser, är trollningen en direkt provokativ handling som kan sätta frågor på nyhetsagendan – vilket också skedde i det här fallet – och låta den övertygade mer eller mindre direkt skrida till handling. Skolkos inbjudan till lekfullt deltagande (Jones, 2013) understryks subtilt av den maskot som valts för webbsidan: Kossan Doris. Karaktären är känd för att ha dansat med dåvarande statsministern Göran Persson i barnprogrammet *Abrakadabra* (SVT öppet arkiv, 2002). Persson genomförde som skolminister den kommunalisering av skolans huvudmannaskap som möjliggjorde den efterföljande friskolereformen. Genom denna allusion presenteras skolko som en dans med de maktthavare som i inledningen menades så olika missvisande diskurser.

Webbverktyget ges en särskild symbolisk funktion i förhållande till den anklagade. Den urbana medelklassen erbjuds en väg till rening av skuld, genom uppmaningen att sprida webbverktyget som en solidaritetshandling. Även om medelklasspubliken tillåts överföra skulden till politikerna, beskär den reaktiva och kontextuella roll dessa tillskrivs det rimliga handlingsutrymmet till att direkt agera. Ansökningsverktyget placeras som det framträdande sättet att uttrycka missnöje. Själva kösystemet tillknyts en symbolisk funktion som syndabock, då det är målet för policyanklagelsen. Men dess förstörelse är i praktiken entydig med botövningen som impliceras för medelklassen: sprid webbverktyget skolko till alla som inte ställt sina barn i friskolekö. Även om skolko kan avfärdas som ett spratt eller ses som en seriös vision av ett rättvisare system, är botövningen i praktiken att i handling motverka eller omstörta kösystemet. Detta kan betraktas som mer ett angrepp på systemet som sådant än förespråkandes ett långsiktigt alternativ. Samtidigt bygger inslagets anklagelse på den flytande etiska bas i sanning och social rättvisa som kännetecknar samtida kynism (Higgie, 2014, s. 195). Humorn ska övertyga medelklasspubliken att försaka sitt klassintresse för att återupprätta det fundamentala värde som anklagelsen gäller: lika möjligheter. Segregationen framställs som att den kan avhjälpas genom att återupprätta detta värde.

Efterspelet

I responsen på inslaget, såväl i tryck-, eter- som sociala medier, saknas tydliga försvaret av den karaktärsanklagade medelklassen. Programmets kritiker fokuserade på webbverktyget och dess följder. Skolkösystemets försvarare, främst Friskolornas Riksförbund, pekade på den skada ”spamattacken” orsakat. Denna motanklagelse

bjöd endast på en handfull bemötanden av anklagelserna mot policy, som att friskolesystemet gav barn i utanförskapsområden möjlighet att välja skola – vilket aldrig förnekades i inslaget. När föräldrar faktiskt omnämndes i försvarstalen presenterades de som offer för nedtyngda friskoleadministrationer som inte kunde hantera de ”seriösa ansökningar” som inkommit *samtidigt* som skolkoansökningarna, eller som duperade av programmet att begå ”vänsteraktivism”.⁸ Det finns inget skäl att betvivla att skolorna fick oförutsett mycket arbete (994 individer hann använda verktyget). Friskolornas Riksförbunds försvar byggde på att hävda systemets rättfärdighet och förflytta debatten från den kollektiva nivån. På så sätt ställdes två olika etiska handlings sätt mot varandra: att göra rätt genom att motverka segregation konsekvent med värdet om allas lika möjlighet, mot att göra rätt genom lydnad till ett etablerat system, för att värna de individer som verkar inom det.

Om anklagelse och försvar är en uppsättning talhandlingar som bör förstås tillsammans (Ryan, 1982) är det här svårare att behandla friskolornas motanklagelse som ett försvar i strikt mening. Snarare uppstod en ny uppsättning, där programmens producenter fick försvara webbplattformen. Även om retorisk trolning ska provocera fram respons och uppmärksamhet (Davisson & Donovan, 2019) visar fallet att kategorierna försvar och anklagelse kan vara flytande. Trollningen föranledde i detta fall ett händelseförlopp som fick stor uppmärksamhet. Det framkallade friskolornas försvarstal, som i viss mån lät dem bekänna sitt intresse i policyn och därmed sin skuld, utan att nämnas i kritiska ordalag av programmet (de beskrivs som bra och ”fancy” skolor). I efterföljande avsnitt kommenterade Rönndahl Friskolornas Riksförbunds agerande:

Detta är faktiskt riktiga barn som har sökt. Sluta kalla dem för spam! Oavsett vilket samhällsskikt de kommer ifrån så är det lite väl hårt, va? För som vanligt så glömdes ju barnen bort här för att Friskolornas Riksförbund fokuserade på kostnader. Men vet ni, jag väljer hellre att ett barn nu har samma chans som alla andra barn, även om det innebär att en administratör måste – [ironiskt tonfall] maila någon.

Inslagets anklagelse är strategiskt formulerad på flera sätt som kan begränsa den anklagades retoriska handlingsutrymme. Policyanklagelsen underbyggs tydligt vetenskapligt, och knullkalender-sekvensens starka argument för systemets inbyggda orättvisa begränsar möjligheterna att försvara policyn som sådan. Policyförsvaret som faktiskt framfördes utgick från värnandet av administratörer och föräldrar som hade använt det befintliga systemet – liksom förflyttandet av diskussionen till vad som är legitimt i public service.

Karaktärsanklagelsen följer samma mönster. Dess kyniska korrektiv relaterar till värdet om allas lika möjligheter till bra skolgång, som kan ses som djupt rotat i svenskars syn på Sverige som ett land med hög grad av social mobilitet. Detta har varit ett centralt argument för införandet av friskolesystemet, vilket sekvensen med

8 Vi har inte funnit något uttalande där friskoleförespråkare erkänner att någon kan ha använt verktyget med gott uppsåt.

Carl Bildt påminde om. Att bygga ett försvar av de kritiserade beteendena hade därmed inneburit ett ställningstagande mot dessa kollektiva normer. Förlöjligandet av medelklassen målar upp dem som egennyttiga hycklare med berättigandekomplex – en bild som man skulle riskera att bekräfta genom att försvara policyn. Parodi och satir är till formen ytterst svåra typer av kritik att värja sig mot, och kan vara kraftfulla verktyg för social disciplinering (Billig, 2005). Inslagets satiriska form är därtill direkt inriktad på kontrasten mellan diskurs och handling, genom den kritiska distans som kan bildas genom de parodiska framställningarna (Hariman, 2008). Det avslöjar det språk som döljer privilegium och intressen, vilket underminerar dess retoriska kontantvärde.

Slutsatser

Vår analys visar att anklagelser kan vara tydligt strategiska handlingar på sätt som dels kan begränsa det retoriska handlingsutrymmet för den anklagade, och dels kan motivera och uppmana sina publikker till specifika reaktioner i perspektivskifte och handling.

Anklagelser kan behöva förhålla sig till en komplex offentlighet. Skolkoinslaget hanterade flera specifika publikker. Den absoluta frånvaron av kritik mot friskolorna i inslaget är slående, då webbverktyget i praktiken innebar ett angrepp på dem. Ett möjligt skäl till detta har vi funnit i ett informationsbrev från SVT: ”[Granskningsnämnden] ansåg att inslagets satiriska karaktär framgick tydligt och den satiriska udden riktades mot att den nämnda rapporten visat att segregationen ökat efter skolvalsreformen trots att tanken var den motsatta” (SVT Programetik, 2019). Med andra ord fanns det strategiska skäl att inte anklaga friskolorna direkt: den anklagande uddens riktning påverkar hur utomstående uppfattar invändningarnas legitimitet. Analysen visar hur anklagelser kan konstrueras för att strategiskt motverka ett avfärdande av dem, och begränsa möjligheterna till försvar. Parodi och förlöjligande är måhända inte alltid lämpligt, men den underliggande principen – att avslöja diskurser som döljer privilegium eller problematisk policy – är överförbar till andra sammanhang.

Anklagelser anger ofta vad som anses vara ett rimligt straff eller botgörelse, exempelvis avgångskrav mot politiker. Analysen visar hur en anklagelseakt kan konstrueras för att leda den anklagade direkt till botgörelse i handling. Där Ellwanger (2012) har diskuterat den offentliga avbönen som ett straff, framkallat av anklagelsen – den anklagade gör ett ”metanoic performance” genom att uttrycka konversion och offentligt förkasta sin forna karaktär – har vår analys visat att inslagets strategi pekar mot andra symbolhandlingar. Här är karaktärsanklagelsens funktion att dissociera medelklassen från en policy som gagnade dem och göra bot genom att agera mot det egna klassintresset. Eftersom karaktärsanklagelsen är riktad mot en bred samhällsgrupp snarare än en individ är en verbal avbön heller inte rimlig. Men symbolhandlingen att använda och sprida ansökningsverktyget ger uttryck för just ett förkastande av den anklagade karaktären och kan ge upphov till en känsla av återupprättelse.

Analysen visar särskilt hur tilltalet till medelklasspubliken omväxlande placerar den i tre distinkta roller eller subjekspositioner: anklagade, potentiella offer och domare över sig själva. Inslaget låter dem aldrig fullt vila i någon av positionerna, genom växlingen mellan tilltal och omtalande, mellan inifrån- och utifrånperspektiv. De paradoxer som etableras mellan dessa sätt att förstå sig själv – medelklassen är samtidigt systemets vinnare och offer, de är gruppen med inflytande som bjuds in att självnedvärderande skratta åt sitt eget symboliska kapital – är strategiska så till vida att de kan förhindra medelklassföräldern att urskulda sig själv i rollen som ett duperat offer, som oskyldigt anklagad, eller slå karaktärsanklagelsen ifrån sig och se sig helt som en del av domarskaran. Detta kan begränsa målpublikens retoriska handlingsutrymme. En sådan rolltilldelning skulle också kunna vara en strategi för att erbjuda separata acceptabla subjekspositioner åt denna publik att välja mellan inom medelklassen som paraplybegrepp (Bruhn, 2018, s. 260f). Men det är möjligheten att samtidigt förstå sig själv i dessa olika subjekspositioner som ger förutsättningar för att mottagaren ska uppleva en dissonans mellan värderingar, handlingar, och sätt att rättfärdiga dem. Det är så inslagets anklagelse etablerar skuld, i Burkes mening. Om anklagelsens syfte är att etablera ansvar och förstärka anstötlighet (Benoit & Dorries, 1996), fyller en sådan växlande positionering funktionen att få den anklagade att känna ansvar och förstå det anstötliga i dennes egna handlingar.

I Skolkoinslaget är det i synnerhet medelklassen som tillskrivs makt i friskolefrågan. Hela publiken uppmanas på olika sätt att skapa förändring med hjälp av webbverktyget, men flera direkta uppmaningar riktas till den anklagade. Även om vi inte kan förvänta oss att finna detta i alla anklagelseakter, kan det vara värdefullt att undersöka vilka självförståelser som erbjuds den anklagade – och relationerna mellan dem om denne erbjuds flera olika. Särskilt i anklagelser som tycks sträva efter botgörelse och försoning snarare än straff, eftersom sådana anklagelser inte bara behöver övertyga den dömande publiken – utan också den anklagade själv. Det är först när den anklagade kan förstå utifrånperspektivet som denne kan reflektera över sig själv, känna skuld, och därmed motiveras till bättring.

Litteratur

- Arpi, I. (2015). "Gärna mångfald men ingen höger." *Neo* #1, 2015.
- Benoit, W. L., & Dorries, B. (1996). "Dateline NBC's persuasive attack on Wal-Mart". *Communication Quarterly*, 44(4), s. 463-477. <https://doi.org/10.1080/01463379609370032>
- Billig, M. (2005). *Laughter and ridicule: towards a social critique of laughter*. London: Sage.
- Bogel, F. V. (2001). *The difference satire makes: rhetoric and reading from Jonson to Byron*. Ithaca: Cornell University Press.
- Bolin, G. (2013). "Questioning Entertainment Value. Moments of disruption in the history of Swedish television entertainment". I M. Djerf-Pierre & M. Ekström (Red.), *A History of Swedish Broadcasting. Communicative ethos, genres and institutional change*. Göteborg: Nordicom.

- Bruhn, T. (2018). *Delade meningar. Retorisk flertydighet och den pluralistiska publiken i politiska förnyelseprocesser*. Ödåkra: Retorikförlaget. <https://doi.org/10.52610/GNUN7212>
- Burke, K. (1970). *The rhetoric of religion: Studies in logology*. Berkeley: University of California Press.
- Burke, K. (1984). *Permanence and Change: An Anatomy of Purpose*. Berkeley: University of California Press.
- Böhlmark, A., Holmlund, H., & Lindahl, M. (2015). *Skolsegregation och skolval*. Rapport 2015:5. Uppsala: Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU).
- Critchley, S. (2002). "Did you hear the One about the Philosopher Writing a Book on Humour?" *Richmond Journal of Philosophy*, 2(Autumn), s. 1-6. <https://doi.org/10.1017/S147717560000035X>
- Croneman, J. (2014, 2014-09-09). "Dags att starta friskola för borgerliga stäuppare, så blir det rättvist." *Dagens Nyheter*. Hämtad från <https://www.dn.se/kultur-noje/kronikor/johan-croneman-dags-att-starta-friskola-for-borgerliga-stauppare-sa-blir-det-rattvist/> [2021-04-10]
- Davisson, A., & Donovan, M. (2019). "Breaking the news... on a weekly basis": trolling as rhetorical style on Last Week Tonight". *Critical Studies in Media Communication*, 36(5), s. 513-527. <https://doi.org/10.1080/15295036.2019.1649706>
- Day, A. (2011). *Satire and dissent: Interventions in contemporary political debate*. Bloomington: Indiana University Press.
- de Certeau, M. (1984). *The Practice of Everyday Life* (S. Rendall, Övers.). Berkeley: University of California Press.
- Doona, J. (2020). "Political comedy engagement: Identity and community construction". *European Journal of Cultural Studies*, 23(4), s. 531-547. <https://doi.org/10.1177/1367549418810081>
- Doona, J. (2021). "News satire engagement as a transgressive space for genre work". *International Journal of Cultural Studies*, 24(1), s. 15-33. <https://doi.org/10.1177/1367877919892279>
- Ellwanger, A. (2012). "Apology as metanoic performance: Punitive rhetoric and public speech". *Rhetoric Society Quarterly*, 42(4), s. 307-329. <https://doi.org/10.1080/02773945.2012.704118>
- Feldman, L. (2007). "The news about comedy: Young audiences, The Daily Show, and evolving notions of journalism". *Journalism*, 8(4), s. 406-427. <https://doi.org/10.1177/1464884907078655>
- Friedman, S. (2014). *Comedy and distinction: The cultural currency of a 'Good' sense of humour*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203740279>
- Hariman, R. (2008). "Political parody and public culture". *Quarterly Journal of Speech*, 94(3), s. 247-272. <https://doi.org/10.1080/00335630802210369>
- Higgin, R. (2014). "Kynical dogs and cynical masters: Contemporary satire, politics and truth-telling". *Humor*, 27(2), s. 183-201. <https://doi.org/10.1515/humor-2014-0016>
- Hoff-Clausen, E. (2018). "Rhetorical Agency. What Enables and Restrains the power of speech?" I Ø. Ihlen & R. L. Heath (Red.), *The Handbook of Organizational Rhetoric and Communication* (s. 287-299). Hoboken: John Wiley & Sons, Inc. <https://doi.org/10.1002/9781119265771.ch20>
- Hutcheon, L. (1994). *Irony's edge: The theory and politics of irony*. London: Routledge.
- Hübler, M. T., & Bell, D. C. (2003). "Computer-mediated humor and ethos: Exploring threads of constitutive laughter in online communities". *Computers and Composition*, 20(3), s. 277-294. [https://doi.org/10.1016/S8755-4615\(03\)00036-7](https://doi.org/10.1016/S8755-4615(03)00036-7)
- Jones, J. P. (2013). "Performativity, and play: The reinvigoration of citizenship through political satire". I J. Hartley, J. Burgess, & A. Bruns (Red.), *A Companion to New Media Dynamics*. West Sussex: Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118321607.ch27>
- Just, S. N., & Christiansen, T. J. (2012). "Doing diversity: Text-audience agency and rhetorical alternatives". *Communication theory*, 22(3), s. 319-337. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2012.01407.x>

- Koivukoski, J., & Ödmark, S. (2020). "Producing Journalistic News Satire: How Nordic Satirists Negotiate a Hybrid Genre". *Journalism Studies*, 21(6), s. 731-747. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2020.1720522>
- Lilja, M. (2015). "Det bästa för mitt barn": nyblivna mödrar i den delade staden (Dissertation). Örebro: Örebro University. Hämtad från <http://ludwig.lub.lu.se/login?url=https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=cat07147a&AN=lub.4702939&site=eds-live&scope=site>
- Neuendorf, K. A., & Fennell, T. (1988). "A social facilitation view of the generation of humor and mirth reactions: Effects of a laugh track". *Communication Studies*, 39(1), s. 37-48. <https://doi.org/10.1080/10510978809363233>
- Perelman, C., & Olbrechts-Tyteca, L. (1971). *The New Rhetoric: a Treatise on Argumentation* (J. Wilkinson & P. Weaver, Övers.). Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Ryan, H. R. (1982). "Kategoria and apologia: On their rhetorical criticism as a speech set". *Quarterly Journal of Speech*, 68(3), s. 254-261. <https://doi.org/10.1080/00335638209383611>
- Scannell, P. (2000). "For-anyone-as-someone structures". *Media, Culture & Society*, 22(1), s. 5-24. <https://doi.org/10.1177/016344300022001001>
- Sommerstein, M. (2018). "Friskolornas riksförbund: Svenska nyheter har passerat en gräns". SVT nyheter 2018-04-04. Hämtad från <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/friskolornas-riksforbund-svenska-nyheter-har-passerat-en-grans>
- Svenska nyheter*. (2018). Säsong 1, Avsnitt 4. Regi M. Lindgren. Sänd 2018-03-30, SVT 1.
- SVT Programetik. (2019). SVT Programetik's informationsbrev 2019-04-01. Hämtad från <https://omoss.svt.se/var-roll/sa-granskas-svts-publiceringar/fria-och-fallt.html>
- SVT öppet arkiv. (2002). "Politisk tillbakablick. Göran Persson dansar med kossan Doris". <https://www.svtplay.se/video/17338766/politisk-tillbakablick/valet-sasong-1-goran-persson-och-kossan-doris> [2021-04-10]
- Waisanen, D. (2018). "The comic counterfactual: Laughter, affect, and civic alternatives". *Quarterly Journal of Speech*, 104(1), s. 71-93. <https://doi.org/10.1080/00335630.2017.1401224>
- Weibull, L. (2016). "Medier mellan politik och marknad – 1970–2015." I *Människorna, medierna & marknaden. Medieutredningens forskningsantologi om en demokrati i förändring*. Stockholm: SOU 2016:30.